

Dr. Prugberger Tamás

A vállalati vagyonérdekeltségi rendszer reformjának egyes kérdései

A Pénzügyi Szemle 1984. évi 11. számában Antal László egy, a saját reformgondolatait is tartalmazó átfogó bemutatást adott a vállalati vagyonérdekeltségi rendszer eddigi alakulásáról. A szerző felvázolja az ezzel kapcsolatosan kialakult főbb elméleti irányvonalakat.¹

A cikkből az tűnik ki, hogy ezek az irányzatok egymással szemben állnak. Ez azonban szerintem csak látszat. Azok ugyanis egymással szintetizálhatók. Erre az összhangba hozatalra igyekszem e hozzászólásban kísérletet tenni.

Néhány kérdést kiragadva a szűken vett téma területéről, az állami vállalatokra tervbe vett új tipizálásban, a kollektíva vagyoni érdekeltsége, ha nem is tulajdonosi, hanem hasznélvezői, haszonbérleti formában csak az öngazgatási vállalatnál jelenik meg teljesen. Az állami vállalatnak ez az alakzata, alapjait érintően a szövetkezetekhez hasonlítható. Belső szervezete és belső igazgatása is majdnem olyan, mint a szövetkezeteké. Az említett szerző is rámutat azonban arra, hogy ha az állami felügyelet jelenlegi struktúrárendszere nem változik meg, az öngazgatási vállalat részére formálisan biztosítandó nagyfokú önállóságot informális eszközökkel alá lehet ásni.² Hogy ez a szövetkezetek esetében a törvényességi felügyeletnek az ágazati-szakmai felügyelettel való összekapcsolódása következtében miként valósult meg, azt több tanulmányban egyértelműen kimutattam.³ Gyökeres megoldást csak az jelentene, ha az ágazati irányítás és a törvényességi felügyelet szervezetileg is gyökeresen elválna egymástól. Ezen túlmenően pedig az állami vállalatok esetében az ún. „tulajdonosi felügyeletet” is egy teljesen más, olyan szerv gyakorolja, amelynek működését csak gazdasági-pénzügyi vonások jellemzik, mindenféle igazgatási vonások nélkül.⁴ A jelenlegi elképzelések a vállalatok törvényességi felügyeletét az ágazati minisztériumokhoz, valamint a helyi tanácsokhoz kapcsolják. A visszarendeződés veszélye ebben a konstellációban azért nagy, mivel az ágazati minisztérium munkamódszere eddig is, de facto tulajdonosi jellegű volt és a helyi tanács, mint a terület gazdája, továbbra is az általa igazgatott terület „ellátásáért felelősséget” fog érezni. Ilyen okok miatt rendeződött vissza 1968 után is az ágazati irányító szervek funkcionálissá átalakítani tervezett munkastílusa.⁵

Az állami vállalatok új formáit érintve a vállalati tanáccsal működő, főleg közep-nagyságú vállalat esetében sem érzek elég biztosítékot az állami felügyeleti rendszer tervbe vett előbb vázolt konstrukciója mellett arra, hogy gazdasági önállósága és a dolgozó kollektíva érdekeltségi rendszere megfelelően érvényesülni fog. Még inkább áll ez az országos és helyi jelentőségű, továbbra is szoros tulajdonosi felügyelet alatt maradó profitorientáltság nélküli vállalatokra, ahol az állam jelenlegi tulajdonosi igaz-

¹ Antal László: A vagyonérdekeltségről. Pénzügyi Szemle. 1984/11. 328–330. o.

² Osaba László: A magyar gazdaság reform dilemmái. Jogtud. Közöny. 1984. 7. sz.

³ Vö.: A Szövetkezeti Kutató Intézeti Közlemények. 138., 141., 151. és 162. sz. kötetekben a mezőgazdasági, az ipari, a nem termelői típusú szövetkezetek, és valamennyi szövetkezet állami felügyeletéről publikált tanulmányaimmal.

⁴ Prugberger Tamás: Gazdasági struktúráink reformjához (Vita). Közgazdasági Szle. 1984. é. 6–7. sz.

⁵ Bárkózy Tamás: A gazdaságirányítás és a vállalatok. Kossuth Könyvkiadó.

gatási konstrukciója marad fenn. Ezen túlmenően az állam a vállalatát továbbra sem kívánja egyik típus esetében sem tulajdonosi jogosítványokkal felruházni. Ennek a gazdaságpolitikai elképzelésnek a tulajdonjogelmélet síkján a legjobban *Eörsi Gyula* elméletének a kombinációja felel meg. Az 1968-as reformkonceptiót legmegelőzőbben tükröző *Eörsi* elmélet lényege az állam a kizárólagos tulajdonosa a vállalatának, a vállalati vezetés viszont, mint menedzser, a tulajdonos megbízásából szabadon gazdálkodik és gyakorolja ténylegesen a tulajdonosi jogokat.⁶ A *Sárándi* és általam kidolgozott osztott tulajdonosi elmélet a reform beindítása kezdetén kétségtelenül előreszaladtott volt. A reform folytatását tükröző közgazdaságtani igények hatására *Sárközy Tamás* kidolgozott egy lényegében a miénkhez hasonló osztott tulajdonosi elméletet.⁷ A különbség a kettő között mégis azonban az, hogy míg mi a polgári jogi vállalati tulajdonon belül különböztettük meg a főtulajdonosként megjelenő államot és altulajdonosként a vállalatot, addig *Sárközy* az állam ez irányú jogosítványait *államjogi tulajdon* rangjára emeli, míg a vállalati kollektíva tulajdonjogát a vállalat vagyona felett *polgári jogi tulajdonként* kezeli. Az 1984-es határozattal kialakult — megítélésem szerint is kissé felemás — megoldás bizonyos fokig visszalépést jelent a *Sárközy* koncepciótól az *Ersi* felé.

A reformnak az állami vállalati tulajdon terén való következetes végigvitele a törvényességét és ágazatit is magában foglaló jelenlegi komplex tulajdonosi felügyeletből kialakítandó vállalati törvényességi felügyeleti rendszerrel szükséges már érintett gyökeres szakítás mellett egy olyan *holdings* szerűen működő *tulajdonosi felügyeleti szervezet* kialakítását is igényelné az állami vállalatok vonatkozásában, mint amit *Kopátsy, Tardos* és *Antal László* vetett fel.⁸ Ebben a konstrukcióban az államot a vállalati felett megillető államjogi tulajdonjogot a polgári tulajdon síkján, mint tulajdonos a *holdings* szervezet mozgatná, míg az altulajdonosi jogokat az öngazgatási vállalatok felett teljesen, a többi állami vállalat esetében pedig csak részben a *dolgozói kollektíva* gyakorolná. A tulajdonjogi dogmatika területére a közgazdasági folyamatot leképezve kombinálná a *Sárközy*-féle államjogi tulajdonelmélet a *Sárándi* és általam vallott polgári jogi osztott tulajdonelmélettel. Mindezeket azonban szigorúan csak az állami vállalatokra vonatkoztatjuk, a szövetkezetekre és a gazdasági társulásokra azonban nem!

Itt ugrik be a mi gondolatrendszerünkben e cikkben általunk is röviden felvázolt *Kotz*-féle koncepció, amely összhangba hozható a *Sárközy*-féle államjogi és az általunk *Sárándival* együtt vallott osztott polgári jogi tulajdonelmélettel, sőt az *Eörsi*-féle tulajdon menedzselés elméletével is.

Az állam az általa alapított vállalatában fennálló tulajdonosi részesedése feletti rendelkezési jogokat főtulajdonosként a holdingen keresztül gyakorolhatná valamennyi állami vállalati típus esetében. Ez azt is jelenthetné, hogy a vállalatnak az államot megillető részvényeit részben vagy egészben el is adhatná a dolgozói kollektívának. Ha pedig ezt nem is teszi, a vállalati kollektívával kötött polgári jogi vagy vállalati jogi szerződés alapján a kollektíva öngazgatásába, „önmenedzselésébe” adhatná a vállalatot. Ugyanígy hasonlóan szerződéssel vagy pedig az öngazgatásba adó megszédésnek a kollektíva részéről történő megszegése esetén szankció formájában saját kezelésébe ismét visszavehetné a vállalatot. A holding kezelésében álló állami vállalat esetében a holding által a dolgozó kollektívával közösen, vagy vele egyetértésben kinevezett vállalati vezetés az állami tulajdoni illetőség felett menedzseri jogokat gyakorolna, a vállalati kollektívát érintő érdekelttség felett azonban öngazgatási jogokat. Lényegében ez alapozná meg elvi szinten azt, hogy a vállalat felett ilyen módon felügyeletet gyakorló szerv a dolgozó kollektívával együttesen, közös egyetértésbe válassza meg a pályázati rendszer felhasználásával a vállalati vezetést.

Itt merül fel az a kérdés, hogy miből és hogyan alakítható ki a *dolgozói kollektívát* megillető *vagyon*. Erre nagyon jó megoldások találhatók azonban a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben, amelyek egyes munkakollektívákat nemcsak önálló elszá-

⁶ Eörsi Gyula: Állami tulajdon — állami vállalat. ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Aktái. XII. kötet.

⁷ Sárközy Tamás: Állami tulajdonjog — vállalati tulajdonjog. Jogtud. Közöny. 1982. évi 5. sz.

⁸ Kopátsy Sándor: Hiánycikk a vállalkozás. Közg. és Jogi Kiadó, Bp. 1983.

Tardos M.: Program a gazdaságirányítási és szervezeti rendszer fejlesztésére. Közgazdasági Szle. 1982. é. 6. sz. Antal L.: Gondolatok a mechanizmusreform továbbfejlesztéséről. Gazdaság. 1982. é. 3. sz.

számolási jogkörrrel, hanem saját nyereségre és kockázatra történő önálló gazdaságviteli, valamint belső önkormányzati jogosultságokkal is felruházta. A szövetkezetnek ezek az autonóm belső munkakollektívái szerződést kötve a központi vezetéssel vállalják, hogy gazdálkodásukkal meghatározott jövedelemszintet produkálnak. Ha a vállalásukat teljesítik, akkor a jövedelem meghatározott része a kollektíváé lesz, amelyet szabadon használ fel munkadíjazásra, valamint fejlesztésre. A kiskollektíva „közgyűlése” határozza meg az arányt, hogy mennyit használ fel fejlesztésre és mennyit díjazásra. Ezen kívül ugyancsak a tagság határozza meg azt, hogy a munkadíjazásra szánt összeget miként osztja fel a kollektíva egyes tagjai között. A kiskollektíva közgyűlése a végzett munka értéke szerint állapítja meg, hogy kinek-kinek mennyi munkadíj jár a jövedelemnek a felosztásra szánt részéből. E kísérletek némelyikénél már tapasztalható olyan tendencia is, hogy a tagok kötelező részjegybefizetése és fakultatíve jegyzett célrészjegyeinek, továbbá a részükről a szövetkezetnek adott kölcsönök összege az adott kollektíva vagyonát gyarapítja és elsősorban annál a kollektívánál kell fejlesztésre felhasználni, amelyiknek a tagja. Ezen kívül is azonban a szövetkezeteknél általános jelenség, hogy a tagok önkéntes vagyoni hozzájárulása oly módon növeli a szövetkezet vagyonát, amely után a tagok munkadíjon túlmenő viszatérítést kapnak a szövetkezet gazdálkodási eredményéből.⁹

Álláspontom szerint a szövetkezeteknél kialakult mindkét forma, vagyis a belső önkormányzati munkaegység-működés, valamint a dolgozók önkéntes vagyoni hozzájárulása az állami vállalatok mindegyik típusánál is bevezethető volna. Így módon a vállalatvezetés által a vállalás teljesítése mellett a munkakollektívának juttatott jövedelemhányadból, valamint a dolgozók vagyoni hozzájárulásából adódna össze a munkakollektívát megillető vagyoni részarány. A vagyoni hozzájárulás részjegy vagy célrészjegy, illetőleg dolgozói kölcsön formájában szintén nemcsak a termelőszövetkezeteknél, hanem az állami vállalatok bármely formájánál is alkalmazható volna, miként a dolgozói kölcsönt az 1970-es évek elején a Taurus Gumigyár is alkalmazta. A reform visszarendeződése idején ez a gyakorlat azonban sajnálatosan megszűnt. Jelenleg az európai szocialista államok közül Románia vezette be. Romániában az állami vállalatok dolgozói törvény erejénél fogva részjegyzésre kötelesek, melynek minimális összege 10 000 lei, maximuma pedig 50 000 lei lehet. A dolgozó a jegyzett részjegye után évi 5 százalékos osztalék (kamat) felvételére jogosult. Ez mindenképpen jár neki. Ezenkívül, ha a cég nyereséges a dolgozó jegyzett részjegye után a jegyzett összeg arányában az év végi nyereségből e jogcímen is még külön részesedik.¹⁰ A baj csupán az, hogy a vállalatok ritkán nyereségesek, aminek az oka a gazdaságirányításban keresendő.¹¹ A jogi megoldás ezért tartalmilag államkölcsön jellegűen funkcionál.¹²

Kotz László a Magyar Jog 1984. évi 6—7. összevont számában a vállalat vagyoniában érdekelt társak harmadikaként az állam és a dolgozói kollektíva után a „más vállalatokat” jelöli meg.¹³ Kotz László más tanulmányai alapján bővíthetném. Más írásaiban ugyanis a szerző megemlíti a szakszervezetet is, amely vagyoni betéttel ugyancsak betársulhatna a vállalatba, sőt ennél is tovább lehetne menni, megadva a jogszabályi lehetőséget arra, hogy az országos vagy helyi gazdaságpolitikai és gazdaságirányító közgazgatási és politikai szervek, a helyi önkormányzati szervek, de ugyanígy a társadalmi szervek is a vállalattal kötött szerződés alapján tőkével betársulhatnának a vállalatba. Ez azt is jelentené, hogy a vállalat vezetésébe képviselertet kellene az ilyen betársuló szervezetek részére biztosítani. Eszerint a vállalati tanács-csal működő vállalatnál e tanácsba is be kellene választani a vagyonnal betársuló szervek képviselőit. Ha pedig a vállalat élén egyszemélyi vezető áll, úgy a pályázat elbírálására kötelező lenne bevonni a vagyonnal betársuló szervezeteket is. Minthogy az

⁹ Bővebben Prugberger Tamás: Az újabb szövetkezeti kísérletek értékelése különös tekintettel a szervezeti egységek jogi helyzetére. (Közgazdasági és szociológiai konzulens Juhász P.) Szoc. Váll. Kutatási Főirány sokszorosítása. Bp. 1984.

¹⁰ Szerző adatgyűjtése a „Protectia ecosistemelor si folosirea rationala a erbicidelor” c. simpozionon a „Nicolae Balescu” Agronómiai Intézetben. Bukarest, 1984. jún. 4—5.

¹¹ Vö.: D. Ghermani: Rumanians Krise. Südost-Europa. Zeitschrift für Gegenwartsforschung. 5/1983. S. 244—253.

¹² Prugberger Tamás: Tagsági megállapodások a szövetkezetekben. Közg. és Jogi Kiadó. Bp. 1979. 246. old. a román adat a 16. sz. jegyzetben megjelölt szimpóziumról.

¹³ Kotz László: Vítacikk. 612. old.

így bevitt vagyon is a vállalat teljes vagyonával együtt kockáztatva lenne, vagyis a vállalat gazdasági eredményétől függően növekedhetne, de ugyanakkor csökkenhetne is, a vállalat rentábilis működésében érdekelt lenne valamennyi vagyonot bevívó szerv.

Ezt a gondolatot összekapcsolom az *ágazati és funkcionális gazdasági irányítás*, valamint az ún. „*ellátási felelősség*” korszerűbb alapokra helyezésének a követelményével. Ennek megfelelően — mint ahogyan ezt más írásainkban már kifejtettem említett szerzőtársammal — az ellátási felelősséggel összekapcsolt hatósági jellegű ágazati és funkcionális felügyeletet felszámolnánk.¹⁴ Ennél fogva csak a törvényességi felügyelet, valamint az adó és a szakhatósági felügyelet maradna meg. Az adóhatóság az elmaradt bevétel behajtása, továbbá a túlfizetés visszaszámraztatása iránt közvetlenül intézkedne. Bírságot azonban az adóhiány miatt feljelentésre a törvényességi felügyeleti szerv szabna ki és úgyszintén ő intézkedne az adóhatóság által megállapított számviteli rendszertételek megszüntetése iránt, valamint a szankció kiszabása miatt is. A szakhatósági felügyeletet gyakorló szervezetek ugyancsak jogi szankció közvetlen alkalmazására pl. bírságkiszabásra nem adnánk módot, csupán olyan szakmai szankció alkalmazására, mint amilyen a hiányosság megszüntetésére felhívás, szakmai intézkedés megtételére kötelezés, valamint az üzemeltetés átmeneti letiltása. Ezekben az esetekben azonban megkeresésre — végleges döntést — a törvényességi felügyeleti szerv hozhatna csak, úgyszintén feljelentésre ő is alkalmazhatna jogi szankciót, azaz szabhatna ki bírságot.¹⁵

Ilyen felállás mellett bármilyen országos vagy területi ellátási felelősséget magáénak érző politikai, állami vagy társadalmi szerv *ágazati vagy funkcionális gazdaságirányítói-felügyeleti jogosultságot a vállalaton belül nem hatósági*, hanem a gazdálkodásban *vagyonbevittellel és e vagyon kockázataival gyakorolhatna csak*. Erre irányulón a vállalattal kellene társasági szerződést kötnie és ez a szerződés, valamint a vállalat vagyonában fennálló részesedése biztosítaná részére az ágazati politikában, valamint a vállalattal összefüggő funkcionális tevékenységbe való beleszólás jogát.

Ebben a kérdéskörben utolsónak hagytam az ún. „*vállalati alapítvány*” (terminológia tölem: P. T.) kérdését. *Kotz László* a Magyar Jog 1984. évi 6—7. számában megjelent vitacikkéhez kapcsolódó másik írásában közzétette az ún. „*szövetkezeti alapítványról*” szóló elgondolást. Ennek lényege az lenne, hogy a szövetkezet nyugdíjba vonuló tagjainak a szövetkezet számára munkával, valamint vagyoni hozzájárulásukkal (részjegy, célrészjegy, tagsági kölcsön és egyéb termelésfejlesztési hozzájárulás) szerzett vagyongyarapítása a nyugdíjba vonulást követően elszakadjon a szövetkezettől és egy országos szövetkezeti alapítványba helyeződjék át. A szövetkezeti alapítványt a szövetkezeti önkormányzati-érdekvédelmi szervezet kezelné és ebből fizetne nyugdíjkiegészítő járadékot a nyugdíjas szövetkezeti tagoknak.¹⁶ Ezt az intézményt állami vállalati vonalra is ki lehetne terjeszteni.

Annak megválaszolására azonban, hogy ez miként történhetne meg, érdemes először kissé közelebbről megnézni azt, hogy miként volna ez a szövetkezeti gyakorlatba átültethető. A szövetkezeti alapítvány gondnoka a szövetkezeti érdekvédelmi hálózat három országos központja lenne. *Kotz László* nézete szerint a nyugdíjba menő termelőszövetkezeti tagok részjegyből, célrészjegyből vagy más jellegű termelési-fejlesztési hozzájárulásból eredő vagyoni betéte az alapítványhoz kerülne át. Az országos központ által kezelt alapítványi vagyont össz-szövetkezeti és össz-tagvédelmi szociális célokra kellene hasznosítani. Ebből lehetne az átmenetileg pénzzavarba kerülő szövetkezetek részére is szanalási hitel nyújtani. Ezen kívül minden nyugdíjas termelőszövetkezeti tag a szövetkezetétől az alapítványhoz átkerült vagyoni részesedése arányában havi vagy évi járadékot, „*eszmei osztalékot*” kapna.

Ezt ki lehetne terjeszteni a termelőszövetkezetek, valamint az ÁFÉSZ-ek és egyéb fogyasztási típusú szövetkezetek alkalmazottaira is, ha már a vállalatok dolgozóira kiterjeszhetőnek ítéljük. Az állami vállalatok esetében az alapítvány gondnoka

¹⁴ Legutóbb: A szövetkezetfelügyeleti intézményrendszer fejlődése. Szöv. Kut. Int. Közlemények. 178. Bp. 1984. 130—142 old.

¹⁵ Prugberger Tamás: Előbbi jegyzetben hiv. mű. 139. old.

¹⁶ Kotz László: Szövetkezeti társaság — szövetkezeti alapítvány. Közgazdasági Szemle. 1983. é. 1. sz.

a vállalat érdekképvisleti szerve, vagyis a Kereskedelmi Kamara lehetne. A kurátori teendők kapcsolhatók volnának az állami vállalati vagyont kezelő e cikkben javasolt holdingszervezethez is, itt azonban félt, hogy érdekkellentétek merülnének fel a két másirányú vagyoni célkitűzés között. A szövetkezeti és vállalati alapítvány alkalmas lehetne a megőregetett vagy megrokkant szövetkezeti szakcsoporthoz segítségére is. Erre fedezetet nyújthatna a szakcsoporthoz vagyoni betéte, szakcsoporthozjárulása, amelyet, vagy legalábbis a már nem aktív szakcsoporthozjárulása fordítandó részt elkülönített alvagyonként kellene kezelni az alapítványon belül.

Az eddigiek utalnak arra, hogy jelenleg még sem a szövetkezeti, sem a vállalati alapítvány a tételes jogi szabályozásban, ugyanúgy mint a gyakorlatban nincs megvalósítva. Ugyanakkor az is kitűnik, hogy a két alapítvány között szerkezeti és tartalmi szempontból semmi különbség nincsen. Mindkét alapítvány a Ptk. 1960. évi hatálybalépését megelőző magánjogi szabályok, pontosabban az 1928. évi Mtj. szabályai szerint volna működtethető, a mai igények követelte némi korszerűsítés mellett. Ezt figyelembe véve az alapítvány jogintézményét indokolt volna újra élesíteni. E kérdésben tehát egységes jogi szabályozásnak lenne helye.

Hasonlóképpen egységes jogi szabályozás lenne indokolt a kollektíván belüli munkaviszonyok terén. Eörsi Gyula, Hegedűs István és Sárközy Tamás álláspontját osztva én is azon az állásponton vagyok, hogy a munkáltatói-munkavállalói alapon álló szerződéses munkajogi szabályozás teljesen elavult,¹⁷ és az állami vállalatok valamennyi típusánál, tehát nemcsak az ún. „önigazgatási—vállalatnál” volna indokolt bevezetni a munkavégzésnek a termelőszövetkezeti tagsági munkavégzéshez hasonló szabályozását. Ugyanakkor a jelenlegi termelőszövetkezeti „tagsági” munkajogi szabályozást csak úgy, mint a „munkaviszonyon” alapuló munkajogi szabályozást, át kellene alakítani, hogy abban a *díjazandó értéket ne a jelenlét és a munkavégzés ténye, hanem a munka eredménye adja.* Ez jelentősen növelné a kollektiva tagjainak az érdekelttségét és ezen keresztül a kollektív „együtthúzást”, valamint a vállalat gazdasági hatékonyságát. Ezt figyelembe véve vállalkozási kockázat-érdekelttségi alapon kellene a kollektiva irányába a végzett munkáért, valamint a vezetőknek a vállalati irányításáért fennálló felelősségét is megállapítani.

A testületi vezetésnek a vállalatoknál való bevezetése indokoltá tenné a *testületek tagjainak felelősségét* visszaállítani a határozathozatalban való közreműködés aránya szerint. E szerint magasabb kártérítési felelősség terhelné azokat, akik a határozat meghozatalának értelmi szerzői voltak és alacsonyabb azokat, akik a határozattervezetet egyszerűen csak megszavazták.¹⁸ A vezetői feladatokra, de ugyanígy a munkavégzési feladatokra való vállalkozás komolysága indokoltá teszi, hogy csak a vállalt eredmény felmutatása járjon munkadíjjal, az eredmény részbeni elmaradásával pedig a munkadíj is arányosan csökkenne.¹⁹ Megfontolás tárgyává lehetne tenni, hogy az enyhébb fokú gondatlansággal elkövetett károkozások kártérítési felelősséget ne vonjanak maguk után. A súlyos gondatlanság esetében viszont már a jelenleginél jóval erősebben érvényesüljön a reparáció iránti igény. Helyes volna a fegyelmi büntetési nemeket is egyszerűsíteni, ami a figyelmeztetésen, megrováson, munkadíj, illetve a részesedés meghatározott részének levonásán, kedvezmények megvonásán, a büntető áthelyezésen, és a kizáráson túl mást nem ismerne.²⁰

Az anyagi és a fegyelmi felelősségrevonás e szankcióit az egyes munkakollektívák vagyoni autonómiája és vagyoni érdekelttsége esetén a kollektívák tagértekezlete szabhatná ki. Ugyanígy a kollektiva vezetőjének fegyelmi és anyagi felelősségrevonását is a munkakollektiva tagértekezletének hatáskörébe lehetne utalni. A vállalaton belül önálló egységként működő kollektiva dönthetne abban is, hogy adott tagját alkalmasnak tartja-e a vele való együttműködésre. Ha szakmai, emberi vagy egyéb okból nem tartja alkalmasnak arra, hogy a kollektívában dolgozzon valaki, meg kellene adni a lehetőséget, hogy a munkakollektiva értekezlete alkalmatlanság címén felmondhassa a tagsági viszonyt. Ez azonban nem zárná ki a lehetőségét annak, hogy az ilyen tag

¹⁷ Vö.: 3. sz. jegyzettel.

¹⁸ Bővebb kifejtését lásd Prugberger T.: A szövetkezetvezetői felelősség időszzerű elméleti kérdései. Szöv. Kut. Int. Közlemények (nem számozottak). Bp. 1982.

¹⁹ Hasonló gondolat Sárközy T.-nál: Jogifelelősség a népgazdaságban. Akadémiai Kiadó. Bp. 1983. 128—135. old

²⁰ Hasonló egyszerűsítés Hegedűs L.-nál is. Kifejti a 3. sz. jegyzetben megjelölt művében.

ugyanannak a vállalatnak — ha van ilyen — egy másik önállóan gazdálkodó egységénél felvételt keressen. Ezt azonban a fegyelmi kizárásnál már nem tenném lehetővé. Ezek a gondolatok összefüggnek azzal, hogy ha egy adott vállalat belüli több munkakollektíva működik, azok autonómiáját saját jogi személyiségük elismerését is biztosítani indokolt.

Ezzel elérkeztem a *Kotz László* által a vitacikkben felvetett „összetett” plurális jogi személyiség gondolatához. A jogi személyiség ilyen jellegű felfogása megfelel a korszerű társadalmak gazdasági követelményeknek a tőkés és a szocialista viszonyok között egyaránt. Nem véletlen, hogy a nyugati jogtudomány jogi személyiség elméletében ma ez a felfogás uralkodik²¹ és *Sárközy* is lényegében ezt az irányzatot képviseli.²² Konkrétizálva ezt az absztrakt jogi személyiség elméletet a vállalat jogi személyiségére és egyúttal összevetve a *Kotz László* által leírt elképzeléssel, elvi tételként a következő fogalmazható meg: a vállalat önmaga jogi személy, ugyanakkor annak különböző érdekeltségi alapokon szerveződő belső szervezeti részelemei is a maguk vagyonával, ügyintéző-képviselési szerveivel és a mögöttük álló kollektívával, társadalmi érdekcsoportosulással együtt céljuknak megfelelően ugyancsak jogi személyek.

Felbontva ezt a tételt: a vállalat a központi vezetésén keresztül és összvagyonával, valamint a keretei között tömörülő teljes dolgozói kollektívájával továbbá a más jellegű „érdeketársulásaiival” együtt polgári jogi és munkajogi²³ értelemben egyaránt minden irányban kiteljesedve jogi személy. A vállalat belüli munkakollektívák ugyanígy nemcsak munkajogi értelemben, hanem polgári jogi értelemben is vége jogi személyek, azaz jogalanyok, csak a célhoz kötöttségnek megfelelő jogalanyiságuk „hatótere” szűkebb. E felfogással meghaladom a jelenleg uralkodó nézetet, amely a munkakollektívát csak munkajogi jogalanyként kezeli. Azzal, hogy a vállalat belüli munkakollektíváknak elismerem a polgári jogi jogalanyiságát is — ami a vagyonérdekeltségi elvből adódva szükségessé válik —, szükségszerű hogy a munkakollektívák tagjainak termelésfejlesztési hozzájárulásai az adott kollektíva vagyonához kapcsolódjanak, és ha a vállalat belüli egy más kollektívába megy át ez a vagyoni hozzájárulás, kövesse azt. Mivel a vállalati belső munkakollektívák polgári jogalanyiságát elismerni fontosnak tartom, ezzel összhangban lényeges az is, hogy minden egyes munkakollektíva maga választott önkormányzati, ügyintéző-képviselési szervezettel rendelkezzen. Ez nemcsak a szervezetek esetében járható út, hanem az állami vállalatoknál is. Ezt bizonyítja, hogy a baksai MGTSZ-nél kialakult belső vagyonérdekeltségi és munkaszervezeti rendszert nemcsak tsz-ek, hanem állami gazdaságok is sikerrel átvették. Ebből kiindulva álláspontom szerint az állami vállalatoknál, bármely típusban is tartozzon az adott vállalat, ha több önálló munkaszervezeti alapegységből áll, az alapegységeknek az öngazdálkodási vállalatok módjára kellene működniük.

Áttérve e vállalati jogi személyiség-analízis során a vállalat szervezeti keretein kívül álló „társjogalanyiságokra”, a vállalati alapítvány vagyonát külső, de a vállalattal rendeltetésüknél fogva mindig azonos érdekeltségben álló szervezetek kezelik. Az eredetileg a vállalati dolgozó kollektíva jogi személyiségéhez tartozó vagyonrész a kollektívából a dolgozónak nyugdíjazás folytán történő kiválásával egy, a vállalaton kívül álló, de hozzá kapcsolódó szervezethez kerül tulajdonjogilag is át. Hasonló „vagyonátáramoltatás” menne végbe a korábban már felvázoltak szerint a vállalatba valamilyen cél megvalósítása végett a vállalatba betársuló szervek esetében is. A vállalat-hoz így bekerülő vagyon felett az operatív rendelkezési jogokat a vállalat, míg a vagyon beadó a ráfordítást határozhatná meg. A tulajdonosi jogosítványok tehát itt is megoszlanak hasonlóképpen, mint ahogy a *Kopátsy* és a *Kotz* koncepció megvalósulása esetén az általam kifejtettek szerint a vállalat feletti tulajdonjog megoszlaná a vállalati kollektíva és az állami vállalati vagyont kezelő szervek között.

A vállalati jogi személyiségnek ez az összetett jellege elvezet a *vállalati tőkepiac felismeréséhez* és jogi pályáinak kiépítéséhez. A Közgazdasági Szemle 1984. évi 6. számában megjelent tanulmányomban — más szerzőkkel együtt — felvetettük, hogy az

²¹ Vö.: Sárközy Tamás: Új jogi személyisé elméletek Nyugat-Európában. Jogtud. Köz. 1984. é. 4. sz. 189–194. old. (I. Nass, Fabricius, Ostheim, Denninger, Raiser, Pawlowski és Ott elméletét).

²² Sárközy Tamás: A szocialista vállalatelmélet jogtudományi alapjaihoz. 455. s. köv. old.

²³ A hagyományos elméletben a munkakollektívák ún. munkajogi jogalanyisága a forgalmi élet jogára nem terjedt ki. Vö.:

állami vállalati vagyont kezelő tulajdonosi holdingszervezetekhez hasonló a szövetkezeti önkormányzati rendszeren belül is kiépíthető volna, ha kialakulna a *szövetkezeti bankrendszer*. A vállalati és a szövetkezeti részvények ott kifejtett egymáshoz is irányuló forgalmaztatásához hasonlóan kialakítható volna a többi betársulóra is. Vagyis állami vállalati és szövetkezeti részvényeket egy ilyen szocialista részvényt piacon vásárolhatnának az önkormányzatok és más szocialista szervezetek is. Ily módon nemcsak az következne be, hogy az itt említett cikkben kifejtettek szerint állami vállalatok válhatnának szövetkezettivé vagy fordítva²⁴, hanem a két vállalati forma is kölcsönösen átalakulhatna másikba. Ebben a felállásban országos érdekelttségű vállalat helyi érdekeltségűvé, helyi érdekeltségű pedig országos érdekelttségűvé alakulhatna át. Ahhoz viszont, hogy egy ilyen szocialista tőkepiaci rendszer teljesszűrésű és olajozottan működhessen, szükséges lenne az önkormányzatok és a társadalmi szervezetek vagyongazdálkodását is holdingszervezetekre bízni. Mindennek megvalósulása azonban előfeltételként megkívánná, hogy az önkormányzati tulajdon és ezen nyugvó önálló jogalanyiságú önkormányzati szervezet kialakuljon, miként ezt *Takács Imre* az 1982. évi tulajdonjogi konferencián kifejtette.²⁵

Zárógondolatként még csak annyit ahhoz, hogy a *Kotz László* által felvázolt rendszer akár az eredeti, akár az általam tett kiegészítésekkel működni tudjon, a jelenlegi felügyeleti irányítási és gazdasági szabályozórendszert gyökeresen át kellene alakítani. Ahhoz, hogy bármely vállalat gazdaságilag, azaz kifelé valóban önálló polgári jogi jogalanyisággal működhessen, a felügyeleti rendszer már tárgyalt átalakítása, vagyis a felügyeleti feladatok különböző, egymástól függetlenül működő szervek közötti elosztását követeli meg. A főleg befelé jelentkező munkakollektíva-jogalanyiság viszont csak akkor tudna teljesszűrésűen kibontakozni, ha a most már lazább, de még mindig korlátok közé szorított bérgazdálkodással szemben szabadon érvényesülhetne a munkaerőpiacon a munkaerő valóságos értéke. Vagyis a kollektíva szabadon, pénzügyi konzekvenciák nélkül dönthetne abban, hogy mennyire értékeli tagjának munkáját. Ehhez a jelenlegi pénzügyi-bevételi rendszert és gondolkodást is át kellene alakítani. A pénzügyi funkcionális irányítás jelenleg ugyanis indokolatlanul nagymértékben szől bele a vállalatok belső pénzügyi életébe, ami gátolja a reformintézmények kibontakozódását. Eklatáns bizonyíték erre az, hogy a *szövetkezeti tagok részjegyeiről, célrészjegyeiről és egyéb vagyoni hozzájárulásairól megjelent 33/1983/XI. 3./P.M. számú* rendelet-egyrészt tételesen megmondja, hogy a részjegy és a tagok önkéntes vagyoni hozzájárulásának különböző formái után milyen mértékű osztalékot és kamatot fizethet a szövetkezet, másrészt előírja, hogy a kifizetésre kerülő osztalékot a még nem adózott nyereség terhére kell kifizetni. Minthogy a célrészjegy összegének visszafizetése a kockázatterheltség miatt bizonytalan, visszariadnak a jegyzéséről. De ugyanígy a szövetkezeti vezetés sem szorgalmazza a pénzbeli taghozzájárulások bevezetését, mivel az osztalék is adóköteles nyereségnek számít, és így túlzott mértékű nyereségkiosztástól fél, ugyanakkor, ha bankhitelt kér annak kamata nyereségadó-fizetési kötelezettség alá nem eső költségként kerül elszámolásra.²⁶ Ez az adóbevételi konstrukció jelentős fék abban, hogy a lakossági megtakarítások a vállalati, közvetve pedig a népgazdasági tevékenység szintentartásának és fejlesztésének elősegítésébe kerüljenek, ami jelentősen mentesítené az állami teherterhelést.

Ez a vállalati adózási rendszerünknek csak egy részterületen jelentkező fonák-sága. Általában is elmondható azonban, hogy a jelenlegi progresszív jövedelemadórendszer túl bonyolult és gyakran ugyanazt a jövedelmet több jogcímen is megadóztatja.²⁷ Ez jelentősen fékezi a vállalati nyereségérdekelttséget és ösztönzést. Ezért általánosságban át kellene térni egy olyan lineáris jellegű vállalati jövedelemadózási rendszerre, amelynek százalékos adókulcsa mellett megmaradna a vállalati és a dolgozó érdekelttség, de ugyanakkor a megfelelő állami bevételek is biztosítva lennének.

²⁴ Prugberger Tamás: *Gazdasági struktúránk reformjához*. . . . old.

²⁵ Takács I.: *A helyi önkormányzati tulajdon*. Jogtud. Közl. 1982. é. 5. sz.

²⁶ A Szövetkezeti Kutató Intézetben folyamatban lévő kutatási feltárás. Az adatokat Hajdú-Bihar, Szabolcs, Bács-Kiskun megye több tisz.ében Kapronczai I. és szerző gyűjtötte 1984. folyamán össze.

²⁷ Bővebb elemzést lásd: Prugberger T.: *A szövetkezetek állami felügyelete*. . . Szöv. Kut. Int. Közlemények. 161. sz. 37–38. old. U. ő.: *A szocialista kisvállalkozás szövetkezeti formáinak jogi alapproblemái*. Közlemények. 170. sz. 42–45. és 62–63. old. U. ő.: *A magyar agrárjogi szabályozás jellege*. . . Közlemények. 177. sz. 19–23. old.